

DE MUNTKLAPPER

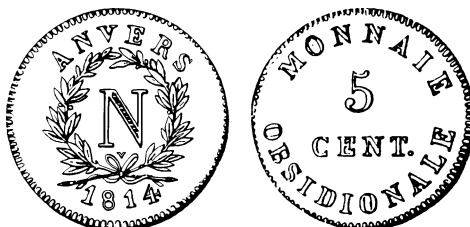
EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE vzw

Driemaandelijks tijdschrift

- 26 -

april 2000

5 centiem noodgeld Antwerpen 1814

Vz: In het midden de N van Napoleon met er rond een lauwerkroon, onderaan samengebonden met een strik. Bovenaan de tekst ANVERS, onderaan 1814. Onder de N een kleine v.

Kz: In het midden de waarde aanduiding 5 CENT. met er rond de tekst MONNAIE OBSIDIONALE (noodgeld).

Brons, ongeveer 30 mm, ongeveer 12,5 g, gevildde rand
Vanhoudt K6

Napoleon in conflict met Engeland

In het begin van de jaren 1800 had Frankrijk bijna gans West-Europa veroverd. Als gevolg van de Franse Revolutie wilde Frankrijk zijn idealen exporteren naar alle buurlanden. Napoleon was een meester in het oorlogvoeren en een aantal van zijn veldslagen werden wereldberoemd. De plaatsen van deze veldslagen leven vandaag nog verder in een aantal straten te Parijs zoals de Rue de Rivoli (1797 tegen de Oostenrijkers, nu in Italië), Quai d'Austerlitz (1805 tegen de Oostenrijkers en de Russen, nu in Slovaakije), Avenue d'Iéna (1806 tegen de Pruisen, nu in Duitsland), Avenue de Friedland (1807 tegen de Russen, nu in Oekraïne), Avenue de Wagram (1809 tegen de Oostenrijkers, nu in Oostenrijk). De Zuidelijke Nederlanden waren reeds vroeger veroverd bij de slag van Fleurus (bij Charleroi) in 1794. Doordat kort nadien ook de Noordelijke Nederlanden werden veroverd kon de Schelde, die meer dan 200 jaar gesloten geweest was, worden heropend.

Verantwoordelijke uitgever : H. VANHOUDT, Belsenakestraat 20, 3020 HERENT

Afgifte Kantoor Wetteren 1

De Engelsen zagen deze Franse machtsontplooiing met lede ogen aan. Admiraal Nelson bracht Napoleon twee belangrijke nederlagen op zee toe. In 1798 vernietigde hij de vloot die achtergelaten was te Aboukir terwijl Napoleon op expeditie was in het binnenland van Egypte, en in 1805 versloeg hij Napoleon bij Trafalgar (Spanje) waarbij nagenoeg de volledige Franse vloot vernietigd werd of in beslag genomen. Bij deze zeeslag kwam Nelson zelf om het leven. Dat bracht hem een gedenkzuil op met zijn standbeeld in het hartje van Londen, op een plein dat naar de zeeslag genoemd werd: Trafalgar Square.

Deze zeeslagen betekenden de volledige hegemonie over de zeeën voor Engeland. Napoleon reageerde op deze nederlaag door de Blocus Continental af te kondigen: een verbod op handel drijven met Engeland, met de bedoeling het economisch te ruïneren. Eventueel gevonden Engelse goederen werden in beslag genomen en verbrand. Maar de smokkel tierde welig en was overal aanwezig. Zelfs Josephine de Beauharnais, de eerste vrouw van Napoleon, kleepte zich met gesmokkelde kasjmier uit Indië, toen een Engelse kolonie.

In 1812 maakte Napoleon echter een kapitale fout. Omdat Rusland zich niet hield aan de Blocus Continental trok hij met 600.000 man naar Moskou. Maar hij was niet opgewassen tegen de Russische winter en leed een verschrikkelijke nederlaag. Van dan of begonnen zijn kansen te keren. In 1813 werd hij ook verslagen te Leipzig (Duitsland), en een coalitie van Engeland, Oostenrijk, Pruisen, Zweden en Rusland kwam op gang tegen Frankrijk.

Antwerpen, de belangrijkste militaire haven van Frankrijk

Napoleon bezocht Antwerpen de eerste keer op 18 juli 1803. Dat viel hem erg tegen want hij zei het volgende: “Toen ik door de straten van Antwerpen liep zag ik niets dan verval en ruïnes. Antwerpen lijkt nauwelijks op een Europese stad. Deze morgen dacht ik dat ik in een stad in Afrika was. Alles moet hier nog gebouwd worden: een haven, kaaien, dokken, een landingsplaats”. Hij realiseerde zich echter dat Antwerpen een uiterst gunstige ligging had om Engeland te bedwingen en een landing mogelijk te maken: Antwerpen lag recht tegenover de Thames in de Noordzee en de diepe landinwaartse ligging betekende een grote bescherming. De andere Franse havens lagen namelijk allemaal aan het Kanaal en dat was niet zo gunstig.

Hij besloot om van Antwerpen een machtige militaire haven te maken. In het noorden van de stad liet hij twee dokken graven die men het Klein Dok en het Groot Dok noemde (vandaag Napoleondok en Willemdok genoemd). In het zuiden van de stad liet hij een marinearsenaal inrichten op de terreinen van de Sint-Michielsabdij (ten westen van de huidige Kloosterstraat), met scheepshellingen om oorlogsschepen te bouwen en kazernes voor de militairen. Duizenden arbeiders en soldaten klaarden de klus. Zelfs 700 galeiboeven werden aangevoerd vanuit Toulon, Bicêtre en Brest als goedkope arbeidskrachten.

Vermits Napoleon bijna al zijn schepen verloren had bij Trafalgar zat er niets anders op dan in ijltempo nieuwe te bouwen. In 1805 arriveerde kolonel Pierre Lair, een Frans scheepsbouwingenieur, te Antwerpen. Hij had als opdracht de scheepsbouw-activiteiten te leiden en in 1806 werd het eerste groot oorlogsschip, het fregat Caroline, te water gelaten. Er volgde een hele serie, en telkens was een tewaterlating een groot volksfeest. In 1810 waren de dokken klaar en werd het water erin gelaten.

De Engelsen waren op de hoogte van de militaire activiteiten te Antwerpen en poogden een landing te Walcheren in 1809 met de bedoeling van de Franse oorlogsschepen te Antwerpen te vernietigen. Deze poging mislukte, en er bleef de

Engelsen niets anders over dan een kostelijke blokkade van Antwerpen: Engelse oorlogsschepen lagen constant een eind voor de kust om te beletten dat enig schip de haven in of uit kon. De meeste oorlogsschepen bleven dan ook in de dokken liggen, wachtend op betere tijden. Antwerpen was de belangrijkste Franse militaire haven geworden; het was “het pistool gericht op het hart van Engeland”.

De Antwerpenaren waren de Fransen, alhoewel bezetters, redelijk gunstig gezind, op zijn minst de hogere klasse. Niet alleen hadden de Fransen de Schelde heropend, zij pompten ook ontzaglijk veel geld in de militaire haven, en daardoor werd de economische activiteit enorm aangezwengeld, waar heel veel Antwerpenaren goed bij vaarden. Veel Antwerpse ambachtslui waren toeleveranciers van allerlei goederen voor de scheepsbouw in het arsenaal. Wat wel veel irritatie veroorzaakte was de zogenaamde “conscriptie”: een legerdienst van 5 jaar. Napoleon had natuurlijk volk nodig voor zijn vele oorlogen en die kwamen ook uit de bezette gebieden. Men kon evenwel zijn legerdienst afkopen, maar het was natuurlijk alleen de hogere klasse die zich dat kon veroorloven.

Het beleg van Antwerpen in 1814

Begin 1814 vielen de Engelsen, Pruisen, Russen en Zweden Frankrijk binnen. In januari werd reeds Brussel bevrijd door de Pruisen en de Russen. De Engelsen, onder leiding van generaal Sir Thomas Graham, wilden natuurlijk Antwerpen innemen en de Franse oorlogsvloot uitschakelen. De Engelsen samen met de Pruisen bombardeerden Antwerpen van 3 tot 5 februari vanuit Merksem, de best gelegen plaats om de dokken te raken.

Maar de Fransen hadden hun voorzorgen genomen om de belangrijkste Franse oorlogshaven te verdedigen. Reeds op 2 februari kwam de Franse generaal Lazare Carnot in het geheim aan te Antwerpen. Deze man was reeds een levende legende, want tijdens de Franse Revolutie had hij 14 legers met meer dan 1 miljoen man op de been gebracht – een verbluffend groot leger voor die tijd – wat hem de eretitel “l’organisateur de la victoire” opleverde. De Fransgezinden in Antwerpen riepen “nous sommes sauvés”. Hij ontplooidde onmiddellijk een grote activiteit: hij monterde de troepen op, bezocht de hospitalen, organiseerde de bevoorrading en liet de oorlogsschepen in de dokken met planken afdekken en vochtig houden. De beschieting leverde bijgevolg weinig schade op. Pierre Lair had brandraketten laten maken in het arsenaal waarmee de geallieerden bestookt werden. Mede doordat Antwerpen nog steeds zijn Spaanse omwalling had (ter hoogte van de huidige leien) bleek het een oninneembare vesting.

De geallieerden realiseerden zich dan ook snel dat er geen beginnen aan was en probeerden andere tactieken. Tot tweemaal toe probeerden ze Carnot te overhalen Antwerpen over te geven. Een eerste maal op 11 februari door een brief van de bevelhebber van de Pruisen, generaal Bülow. Maar Carnot weigerde en publiceerde zelfs de brief en zijn laconiek antwoord in de Antwerpse kranten. De geallieerden besloten dan Antwerpen links te laten liggen en verder op te rukken naar Parijs. Het had immers geen zin om hier veel energie te verspillen: eens Parijs ingenomen zou Antwerpen vanzelf in hun handen vallen; het volstond om Antwerpen met een niet te groot leger te blokkeren zodat Carnot niets kon uitspoken.

Op 31 maart capituleerde Parijs en op 6 april deed Napoleon te Fontainebleau troonsafstand. Doordat evenwel alle verbindingen met Parijs verbroken waren was Antwerpen daar niet onmiddellijk van op de hoogte. Daarom poogden de geallieerden een tweede maal Carnot te overtuigen om Antwerpen over te geven: een brief van 8

april van de bevelhebber van de Zweden Charles-Jean Bernadotte (een overgelopen Fransman, die later koning van Zweden werd) informeerde Carnot over de geallieerde overwinningen. Maar Carnot had zijn twijfels en antwoordde dat hij alleen van de Franse regering orders aannam.

Daar een verdere belegering ook geen zin meer had werd de blokkade op 16 april opgeheven. Ondertussen was Lodewijk van Bourbon, een broer van de tijdens de Franse Revolutie onthoofde Lodewijk XVI, aangezocht om als Lodewijk XVIII de troon te bestijgen. Carnot werd door hem op 25 april bevolen Antwerpen over te leveren. Carnot wilde een dergelijke vernederende behandeling zelf niet meemaken en verliet de stad op 3 mei en liet de overlevering over aan een andere officier die daarvoor speciaal naar Antwerpen was gestuurd. Op 5 mei kon de Engelse generaal Graham, samen met de Pruisen, dan eindelijk Antwerpen bezetten, en dat deden ze dan ook met triomfantelijke parades en klokkengelui.

De Franse oorlogsschepen werden verdeeld tussen de Fransen en de geallieerden. Pierre Lair werd door Lodewijk XVIII aangeduid als onderhandelaar en uiteindelijk mocht Frankrijk 28 van de 46 oorlogsschepen behouden, naast een aantal kleinere boten. Deze oorlogsschepen hadden tot 110 kanonnen ieder. De Engelsen dwongen de afbraak van alle militaire installaties en Antwerpen mocht in de toekomst slechts een functie als handelshaven behouden.

De noodmunten

Toen Carnot in Antwerpen aankwam bleek dat de stadskas volkomen leeg was. Men was de belastingen van 1814 nog aan het innen, maar deze bleken nauwelijks voldoende om de openstaande schulden af te lossen. De soldaten hadden al 3 maand geen soldij meer ontvangen en bedelden in de stad. Hij bedacht dan maar een originele oplossing en beval de belastingen van 1815 (het jaar dat nog moest komen) reeds te innen. Maar dat veroorzaakte een grote verontwaardiging: de Antwerpenaren vermoedden reeds een Franse nederlaag en hadden geen zin om hun geld in een zwart gat te gooien. Er kwamen dan ook allerlei bedreigingen aan te pas, zoals het gevangenzetten van weigeraars op pontons (gevangensschepen) op de Schelde, maar zonder veel resultaat. Carnot besloot dan maar het geld te halen waar het was en beval een gedwongen lening van 1 miljoen frank voor de 100 meest gefortuneerde burgers van Antwerpen, later uitgebreid tot 226. Maar ook dat liep niet van een leien dakje: vele van deze gefortuneerden lieten zich nog liever in de gevangenis werpen dan te betalen; het zou toch maar voor kort zijn. Maar uiteindelijk haalde Carnot toch zijn slag thuis: hij beloofde als borg de stocks metalen van het arsenaal. De gefortuneerde Antwerpenaren roken een goede zaak en betaalden. Bij het einde van het beleg bleek dat ook uit te komen: Carnot deelde heel genereus de stocks metalen uit, die hij toch niet kon meenemen.

Deze lening bracht de Fransen de nodige fondsen in goud- en zilvergeld op. Maar ook het kleingeld, het kopergeld, was uiterst schaars geworden, tot groot ongenoegen van de kleinhandel en de soldaten. Het was opgepot door de boeren uit de omgeving van Antwerpen die hun waren kwamen verkopen in de stad.

Daarom besloot Carnot noodgeld te laten slaan: koperen munten van 5 en 10 centiem. Het was dus niet zo dat dit noodgeld het enige geld was dat er nog was. Er werd trouwens in totaal slechts voor ongeveer 25.000 Fr. noodgeld geslagen. Daar zouden de Fransen niet lang mee toegekomen zijn als dat het enige geld geweest was. De dagelijkse geldbehoefte van het garnizoen van ongeveer 10.000 soldaten bedroeg ongeveer 10.000 Fr. De soldij van een gewoon soldaat was ongeveer 0,5 Fr. per dag.

Met 1 miljoen Fr. konden de Fransen het dus 100 dagen trekken; met 25.000 Fr. zou men slechts 2,5 dagen toegekomen zijn.

Aanvankelijk vroeg Carnot aan Pierre Lair van het arsenaal om de noodmunten te slaan. Maar vermits Pierre Lair heel veel gebruik maakte van de diensten van Joseph Frans Wolschot die een metaalgietterij uitbaatte aan het Hopland in de stad, suggereerde hij aan Carnot van de opdracht aan deze laatste te geven. Wolschot vervaardigde enkele proefslagen van 5 centiem, toonde ze aan Carnot, en sleepte de opdracht in de wacht. Deze proefslagen hadden een gewicht koper overeenkomende met 5 centiem in de handel. Wolschot moest evenwel voor zijn diensten vergoed worden en daar werd ook een originele oplossing voor gevonden: Carnot vroeg Wolschot het gewicht met $\frac{1}{4}$ te verminderen, zodat meer munten konden geslagen worden; Wolschot mocht dan $\frac{1}{4}$ van de munten houden als vergoeding. Op deze manier was de zaak een nuloperatie voor de Fransen. Deze proefslagen van 5 centiem kwamen ook in de circulatie en zijn vandaag zeer zeldzaam omdat er natuurlijk niet veel gemaakt zijn.

Wolschot moest deze munten in erg primitieve omstandigheden fabriceren: de muntplaatjes werden met de hand geknipt en rond gevijld. Het bleek dan ook vrij spoedig dat de productie niet erg vlotte, zodanig dat Carnot opnieuw de vraag stelde aan het arsenaal om ook munten te fabriceren. Dat ging niet zonder protest van de prefect en de inspecteur van de marine, die niet graag hun metalen zagen verdwijnen; maar Carnot trok zich daar niets van aan en beval Pierre Lair om de nodige schikkingen te treffen om op een meer industriële manier munten te maken. Lair moest hiervoor machines maken om de muntplaatjes op een snellere manier te kunnen produceren. Maar het beleg van Antwerpen duurde niet lang genoeg om deze industriële productie op gang te laten komen.

Zowel de 5 als 10 centiem droegen op de voorzijde een grote N van Napoleon. Toen in Antwerpen evenwel bekend werd dat Napoleon troonsafstand gedaan had en opgevolgd werd door Lodewijk XVIII, werd de N vervangen door 2 ineengevlochten L-en.

Uiteindelijk werden er door Wolschot voor ongeveer 18.500 Fr. munten gemaakt en in het arsenaal voor 6.700 Fr. Daar alle stempels individueel met de hand gegraveerd werden, bestaat er een groot aantal stempelvarianten die soms maar aan kleine details te onderscheiden zijn, zoals de blaadjes van de lauwerkroon. Bovendien bestaan vele varianten zowel in brons als in messing. Bij de munten van Wolschot zijn er met een letter W (Wolschot), R (Ricquier) of V (Van de Goor) maar ook zonder letter. Op de munten van het arsenaal staat Jean Louis Gagnepain voluit geschreven of zijn initialen JLG.N. Men neemt meestal aan dat dit de namen van de graveurs zijn; dat is ook zo behalve voor de W. Om duistere redenen hadden de eerste munten van Wolschot geen letter, dan kregen ze de letter W als atelierteken, en slecht daarna de letters R of V als initiaal van de graveur. De stempels met W of zonder letter zijn waarschijnlijk ook door Ricquier, de schoonbroer van Wolschot, gegraveerd. In de meeste catalogi wordt voor R de naam Ransonnet opgegeven. Dat is echter foutief; maar dat weten we slechts sinds een jaar of twintig toen wat meer in de archieven gesnuffeld werd. Maar dit soort fouten is natuurlijk moeilijk uit te roeien.

Doordat deze munten zeer lang gecirculeerd hebben zijn ze meestal erg afgesleten. Twee veel voorkomende varianten zijn de 10 centiem Napoleon met letter W en de 5 centiem Napoleon met letter V (afbeelding), die dan ook als stukjes van onze Antwerpse geschiedenis in geen enkele verzameling mogen ontbreken. Deze varianten zijn voor weinig geld nog te vinden.

L. Verbist.